

МАРОЧКІН О. І.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 340.142

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.28>

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В РЕГУЛЮВАННІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено дослідженню ролі та значення судової практики в регулюванні кримінальної процесуальної діяльності. Автором розглядаються види (форми) судової практики, до яких належать поточна, прецедентна та керівна практика. Аналізуються умови, за яких судові рішення може набувати статусу джерела права.

Особлива увага в дослідженні звертається на міжнародні стандарти у сфері судочинства, серед яких виділяється аналіз питання стосовно ролі судів у забезпеченні єдиного застосування закону, підготовлений Консультативною радою європейських судів у Висновку № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону. Автором аналізуються положення цього документа, у якому досліджуються можливі шляхи набуття судовим рішенням статусу джерела права у країнах континентального права, для більшості з яких такі процедури не є характерними. На думку автора, важливим висновком проведеного аналізу є констатація положення про те, що у країнах континентального права рішення суду, особливо Верховного, мають ширше значення, ніж щодо тієї окремої справи, стосовно якої воно ухвалено. З такого погляду це може вважатися джерелом права.

Продовжуючи дослідження та враховуючи задані Консультативною радою європейських судів орієнтири, автором аналізуються засоби забезпечення єдності судової практики та правові підґрунтя обов'язковості судових рішень у національному законодавстві України, які, у свою чергу, зумовлюють процедуру створення прецеденту та, відповідно, набуття судовим рішенням статусу джерела права. З метою всебічного аналізу проблематики у роботі наводиться історичний досвід розвитку права в пострадянських державах для з'ясування місця судового прецеденту в системі джерел права. Зосереджується увага на запровадженні та формуванні прецедентної судової практики в Україні в період судової реформи, яка здійснюється відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.

З усієї сукупності судових рішень джерелом кримінального процесуального права автором пропонується визнавати судовий прецедент. Зроблено висновок, що судові рішення набуває статусу судового прецеденту за умови його винесення в межах визначеної законом процедури найвищим судом у системі судоустрою України – Верховним Судом.

Ключові слова: *судова практика, джерела кримінального процесуального права, судові рішення, судовий прецедент, єдність судової практики.*

Marochkin O. I. To the question on the role of judicial practice in the regulation of criminal procedural activity

The article is devoted to the study of the role and significance of judicial practice in the regulation of criminal procedure. Author considers the types (forms) of judicial practice, which include current, case law and management practice. The conditions under which a court decision can acquire the status of a source of law are analyzed.

The study focuses on international standards in the field of justice, including an analysis of the role of courts in ensuring uniform application of the law, prepared by the Consultative Council of European Judges in Opinion 20 (2017) on the role of courts in ensuring uniform application of law. Author analyzes the provisions of this document, which examines the possible ways in which a court decision acquires the status of a source of law in countries of continental law, for most of which such procedures are not typical. According to the author, an important conclusion of the analysis is the statement of the provision that in the countries of continental law court decisions, especially the Supreme Court, are more important than in the individual case in which it is adopted. From this point of view, it can be considered a source of law.

Continuing the research and taking into account the guidelines set by the Consultative Council of European Judges, author analyzes the means of ensuring the unity of judicial practice and the legal basis for binding judgments in national law of Ukraine, which in turn determine the procedure for creating precedent. In order to comprehensively analyze the issue, the paper presents the historical experience of the development of law in the post-Soviet states to clarify the place of judicial precedent in the system of sources of law. The focus is on the introduction and formation of case law in Ukraine in the period of judicial reform, which is carried out in accordance with the Strategy for reforming the judiciary and related legal institutions for 2015–2020.

From the whole set of court decisions, author proposes to recognize judicial precedent as a source of criminal procedural law. It is concluded that the court decision acquires the status of judicial precedent, provided that it is rendered within the procedure prescribed by law by the highest court in the judicial system of Ukraine – the Supreme Court.

Key words: *judicial practice, sources of criminal procedural law, court decision, judicial precedent, unity of judicial practice.*

Вступ. Конвергенція моделей кримінального судочинства та наближення кримінального процесу України до Європейських стандартів правосуддя зумовлюють актуальність визначення місця та ролі судової практики серед джерел національного кримінального процесуального права. Зазначена актуальність зумовлюється проведенням в Україні судової реформи, яка здійснюється відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. Саме тому важливого значення набуває дослідження процесу поступового запровадження і формування в Україні прецедентної судової практики з огляду на задані міжнародними стандартами у сфері судочинства орієнтири.

Одним із важливих питань дослідження є засоби забезпечення єдності судової практики та правові підґрунтя обов'язковості судових рішень у національному законодавстві України, які, у свою чергу, обумовлюють процедуру створення судового прецеденту, та, відповідно, набуття судовим рішенням статусу джерела права.

З огляду на обрану тематику дослідження варто звернути увагу на найбільш вагомий науковий праці за цим напрямом. Так, широкому колу питань стосовно правової природи джерел кримінального процесуального права України, структури їх системи та підсистем (серед яких і питання ролі судової практики у формуванні кримінального процесуального

законодавства) присвячено роботи О.М. Дроздова. Проблематиці забезпечення єдності судової практики як реалізації принципу правової визначеності (складової принципу верховенства права) присвячено наукові праці О.Г. Шило та Н.В. Глинської. Питанням правової природи прецедентної судової практики, запровадженню прецедентної практики верховних судів у пострадянських правових системах, а також іншим супутнім питанням присвячено наукові праці Н.В. Стедика. Крім того, окремим аспектам ролі судової практики серед джерел права у регулюванні правовідносин присвячено наукові праці І.В. Бейцун, О. Дашковської, В.М. Косовича, Н.С. Кузнецової, Л.А. Луць, Б.В. Малишева, О.В. Петришина, Я.М. Романюка та інших вчених.

Проте нині є низка питань, які не набули однозначного наукового розв'язання, а перетворення судоустрою та моделей судочинства зумовлюють необхідність подальшого наукового аналізу й осмислення зазначених процесів. Тому проблематика визначення місця й ролі судової практики серед джерел кримінального процесуального права, процедури створення судового прецеденту та механізму забезпечення єдності судової практики, а також обов'язковості судових рішень є цілком виправданою, актуальною та тісно пов'язаною з наближенням кримінального процесу України до європейських стандартів судочинства.

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця та ролі судової практики серед джерел національного кримінального процесуального права України, а також дослідження умов, за яких судові рішення набуває статусу судового прецеденту, що зумовлює його обов'язковість у правозастосуванні.

Результати дослідження. Розпочинаючи дослідження, треба звернутися до довідкової літератури, у якій під судовою практикою взагалі розуміється сукупність рішень судів (перш за все вищих) з тих чи інших питань [1, с. 598].

Водночас до видів (форм) судової практики належать: 1) поточна практика – рішення всіх судів, крім вищих; 2) прецедентна практика – рішення вищих судів у конкретних справах, яким надається загальнообов'язкова сила; 3) керівна практика – роз'яснення Пленуму Верховного Суду [2, с. 3].

Така класифікація є актуальною і для кримінального процесу. Водночас очевидним є те, що вся сукупність судових рішень не може бути джерелом права через, зокрема, свою неоднорідність, зумовлену насамперед неоднаковим застосуванням правових норм, та інші причини. Тому важливо визначити, за яких умов судові рішення може набувати статусу джерела права.

У пошуку відповіді на це питання, плідним вважаємо звернутися до міжнародних стандартів у сфері судочинства, які відносяться до категорії так званого м'якого права. Серед таких джерел з огляду на предмет дослідження на особливу увагу заслуговує аналіз питання стосовно ролі судів у забезпеченні єдиного застосування закону, підготовлений Консультативною радою європейських судів (далі – КРЕС) (Висновок № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону) [3].

Зокрема, у зазначеному Висновку, КРЕС, на підставі своїх попередніх Висновків, а також міжнародних документів та відповідей членів КРЕС на опитування Бюро КРЕС щодо ролі судів у забезпеченні єдиного застосування закону, досліджує можливі шляхи набуття судовим рішенням статусу джерела права у країнах континентального права, для більшості з яких такі процедури не є характерними.

Так, дослідження КРЕС дозволило констатувати, що неодноразове ухвалення судових рішень, які суперечать одне одному, може створити ситуацію юридичної невизначеності, що спричинить зменшення довіри до судової системи, у той час як ця довіра є важливим елементом держави, що керується принципом верховенства права. Єдине застосування закону обумовлює довіру громадськості до судів та покращує громадську думку стосовно справедливості та правосуддя.

Водночас, як зазначає КРЕС, прецеденти чи усталена судова практика, які встановлюють чіткі, послідовні та надійні правила, можуть скоротити потребу залучення судів до розв'язання спорів. Якщо є можливість посилатися на попередні судові рішення, які було

ухвалено в подібних справах, зокрема, вищими судами, відповідні справи могли б розглядатися більш ефективно [3].

Варто також звернути увагу на особливості правозастосування у країнах загального та континентального права, на які звертає увагу КРЄС з огляду на визнання судової практики джерелом права.

Так, незалежно від того, чи вважається прецедент джерелом права, або чи має прецедент зобов'язувальний характер, посилання на попередні судові рішення є дієвим засобом для суддів як у системі загального права, так і в системі континентального права.

Утім, КРЄС визнає, що різниця між загальною та континентальною системами права традиційно має особливе значення стосовно функцій прецеденту та судової практики загалом.

У країнах загального права рішення судів вищих інстанцій, що розв'язують юридичний спір, набувають характеру обов'язкового до застосування прецеденту щодо ідентичних спорів у майбутньому. Отже, прецеденти є, в принципі, обов'язковими *de jure*, і тому вважаються належним джерелом права.

У країнах континентального права гарантія суддівської незалежності традиційно розуміється, зокрема, як незалежність судді в ухваленні судового рішення, яка обмежується лише Конституцією, міжнародними договорами, законами та загальними принципами права, але не судовими рішеннями, які вже було ухвалено в подібних справах. Тому в більшості країн континентального права судова практика традиційно не визнається обов'язковим джерелом права.

Утім, зазначає КРЄС, судді країн континентального права керуються судовою практикою, особливо вищих судів, чий повноваження передбачають забезпечення єдності судової практики. У такий спосіб вищі суди (верховний суд або касаційний суд) виконують своє повноваження із забезпечення єдиного застосування закону. Окрім того, у деяких країнах континентального права певні судові рішення верховного суду, ухвалені великою палатою чи розширеною палатою, є зобов'язувальними – чи для всіх судів, чи для всіх палат верховного суду (до моменту ухвалення наступного рішення великої палати з цього ж питання).

Відповідно, у країнах континентального права рішення суду, особливо верховного, мають ширше значення, ніж щодо тієї окремої справи, стосовно якої ухвалене рішення. З такого погляду, висновує КРЄС, це може вважатися джерелом права [3].

Нарешті, варто звернути увагу на важливість дослідження законодавчих приписів, які регулюють питання судоустрою та судочинства в певній державі, що й буде правовим підґрунтям запровадження судових рішень зі статусом джерела права, на що також звертає увагу КРЄС у своєму Висновку.

Так, дослідження законодавчої бази країн континентального права засвідчує наявність конституційних положень, які належать до принципів верховенства права, рівності перед законом, правосуддя, права на справедливий суд і повноважень верховних судів формувати підстави для концепції єдиного застосування закону.

Отже, на законодавчому рівні мають значення закони, які регулюють питання організації судів (зокрема, повноваження верховного суду), закони про конституційний суд, а також закони, що визначають критерії фільтрів доступу до Верховного суду [3].

Отже, враховуючи задані КРЄС орієнтири, варто дослідити засоби забезпечення єдності судової практики та правові підґрунтя обов'язковості судових рішень у національному законодавстві України, які, у свою чергу, обумовлюють процедуру створення прецеденту, та, відповідно, набуття судовим рішенням статусу джерела права.

Принагідно зазначимо, що під судовим прецедентом у кримінальному судочинстві розуміється судові рішення вищого органу судової влади у конкретній кримінальній справі, ухвалене у межах певної юридичної процедури, опубліковане в офіційних збірниках, яке містить правові позиції, що є обов'язковими для застосування у майбутньому нижчими судами під час розгляду аналогічних справ [4, с. 15].

Проте, перш ніж перейти до дослідження нормативного регулювання зазначених питань, варто пригадати історичний досвід розвитку права в пострадянських державах.

Так, за радянських часів судовий прецедент та прецедентне право заперечувались. Це обґрунтовувалося тим, що вони суперечили принципу соціалістичної законності та були зумовлені необхідністю ідеологічного протиставлення буржуазним правовим системам. Водночас забезпечення єдності судової практики здійснювалося шляхом надання Пленумом Верховного Суду керівних роз'яснень законодавства на основі узагальнення судової практики.

З проголошенням незалежності України, визнанням принципу розподілу державної влади, і тим самим, незалежності судової влади, починається поступове запровадження і формування прецедентної судової практики замість згаданих керівних роз'яснень [докладніше див. 5].

Суттєві зрушення у цьому напрямі розпочалися в період судової реформи, яка здійснюється відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015).

Природно, що одним із актуальних питань в умовах реформування є забезпечення єдності судової практики.

Якщо донедавна єдність судової практики забезпечувалася Верховним Судом України, зокрема, шляхом ухвалення постанов Пленуму Верховного Суду України, а також Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ шляхом видання узагальнень судової практики та інформаційних листів з окремих питань, то нині діє інший порядок, який треба розглянути детальніше.

Так, відтепер, відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики в порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Реалізація цього завдання відбувається, зокрема, шляхом здійснення правосуддя, під час якого Верховний Суд у своїх рішеннях висловлює правову позицію щодо правозастосування, орієнтуючи у такий спосіб судову практику на однакове застосування норм права (постанова Верховного Суду від 28.05.2019 року, справа № 205/8154/16-к).

Конкретизуючи положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів», чинний Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року (далі – КПК, КПК 2012 р.) запроваджує механізм забезпечення єдності судової практики у ст. 434-1. Водночас у цій процедурі виявляється принцип ієрархічності в межах самого Верховного Суду, зумовлений його структурою.

Зокрема, суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати), передає таке кримінальне провадження на розгляд до більш високої ланки у структурі Верховного Суду (відповідно, палати, до якої входить така колегія, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду), якщо ця колегія (палата, об'єднана палата) вважає за потрібне відступити від висновку щодо застосування норми права в таких правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні відповідної ланки Верховного Суду (ч. ч. 1–4 ст. 434-1 КПК).

Так встановлюється певна градація правових позицій Верховного Суду від нижчої ланки (колегії суддів) до найвищої (Великої Палати). У постанові Верховного Суду від 13.02.2019 року щодо цього, зважаючи на телеологічне (цільове), логічне й системне тлумачення положень ст. ст. 434-1, 434-2 КПК і ст. ст. 13, 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зроблено висновок, що кримінальним процесуальним законом визначено процесуальні механізми забезпечення єдності судової практики, які полягають у застосуванні спеціальної процедури відступу від висновків щодо застосування норм права, викладених у раніше постановлених рішеннях Верховного Суду. Логіка побудови й мета існування цих процесуальних механізмів указує на те, що з метою застосування норм права в таких правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної інстанції треба орієнтуватися на те, що висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати Касаційного кримінального суду, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати Касаційного кримінального суду – над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати Верховного Суду – над висновками об'єднаної палати,

палати й колегії суддів Касаційного кримінального суду (постанова Верховного Суду від 13.02.2019 року, справа № 130/1001/17).

Особливу роль у забезпеченні єдності судової практики відведено Великій Палаті Верховного Суду. Так, відповідно до ч. 5 ст. 434-1 КПК суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики.

Верховний Суд, визначаючи поняття «виключна правова проблема», доходить висновку, що при його тлумаченні необхідно виходити з кількісних та якісних показників, які можуть її становити. Зокрема, за кількісним показником виключна правова проблема зазвичай виникає не в одиничній правовій ситуації, а у невизначеній кількості кримінальних проваджень, крім того, така правова проблема може мати триваючий характер і виникати ще під час розгляду кримінального провадження в судах першої та апеляційної інстанцій. Водночас якісні показники становлять змістовний та процедурний критерії визначення наявності виключної правової проблеми. За змістовним критерієм виключна правова проблема полягає, зокрема, у відсутності сталої судової практики, необхідності застосування інституту аналогії, необхідності здійснення судового тлумачення норм закону. За своєю правовою природою виключна правова проблема має зачіпати фундаментальні (конституційні, конвенційні) права та свободи. За процедурним критерієм виключна правова проблема може мати місце за відсутності, неефективності або вичерпаності національних процесуальних механізмів її розв'язання іншим способом, ніж із використанням повноважень Великої Палати Верховного Суду (ухвала Великої Палати Верховного Суду від 20.05.2019 року, провадження № 13-25к19).

Водночас із метою забезпечення єдності та сталості судової практики для відступу від висловлених раніше правових позицій Велика Палата Верховного Суду повинна мати ґрунтовні підстави: її попередні рішення мають бути помилковими, неефективними чи застосований у цих рішеннях підхід повинен очевидно застаріти внаслідок розвитку в певній сфері суспільних відносин або їх правового регулювання. Відступаючи від висновку щодо застосування юридичної норми, Велика Палата Верховного Суду може або повністю відмовитися від свого висновку на користь іншого, або конкретизувати попередній висновок, застосувавши відповідні способи тлумачення юридичних норм (постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.09.2018 року, справа № 823/2042/16).

Крім того, варто звернути увагу на те, що й серед правових позицій Великої Палати Верховного Суду також є певна градація. Так, незалежно від того, чи перераховані в рішенні всі постанови, у яких викладено правову позицію, від якої відступила Велика Палата Верховного Суду, суди під час розв'язання тотожних спорів мають урахувати саме останню правову позицію Великої Палати Верховного Суду (постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 року, справа № 755/10947/17).

Отже, можна констатувати, що Верховному Суду надано виключні повноваження щодо забезпечення єдності судової практики та впроваджено механізм їх реалізації, що, у свою чергу, має сприяти формуванню нової прецедентної судової практики, яка набуватиме статусу джерела кримінального процесуального права.

Іншим актуальним питанням у період судової реформи є обов'язковість постанов Верховного Суду. Досліджуючи це питання, перш за все треба звернутися до аналізу як загального судоустрійного, так і галузевого кримінального процесуального законодавства.

Так, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року (який втратив чинність) у ч. 5 ст. 13 визначав, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду України, враховуються іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Нині чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року у ч. 6 ст. 13 зазначає, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Тож, як бачимо, якщо редакція Закону від 07.07.2010 року надавала суду будь-якої інстанції право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду, чинна редакція Закону від 02.06.2016 року такого права суду не надає.

Проведений порівняльний аналіз кримінального процесуального законодавства засвідчив, що останнім часом підходи законодавця до нормативного регулювання обов'язковості судових рішень Верховного Суду також змінилися.

Так, Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року (далі – КПК 1960 року) у ст. 400-25 зазначав, що рішення Верховного Суду України, ухвалені в результаті розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності зазначену норму закону, та для всіх судів України.

У КПК 2012 року відповідне питання регулюється ч. 6 ст. 368, редакція якої з моменту набрання чинності КПК зазнала декількох змін.

Так, у первісній редакції цієї норми було зазначено, що «обираючи під час ухвалення вироку норму закону України про кримінальну відповідальність, яка підлягатиме застосуванню до суспільно небезпечних діянь, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені в його ухвалах, у випадках, передбачених ч. 2 ст. 455 і ч. 2 ст. 456 цього Кодексу».

Згодом, відповідно до Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 року ч. 6 ст. 368 набула такого вигляду: «Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь під час ухвалення вироку, суд враховує висновки Верховного Суду України, викладені в його постановках, у випадках, передбачених ч. 4 ст. 455 і ч. 2 ст. 456 цього Кодексу. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів».

Нарешті, чинна редакція ч. 6 ст. 368 КПК запроваджена відповідно до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року і у ній зазначається, що «обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду».

Тож, як свідчить наведене, якщо у КПК 1960 року та в початковій редакції відповідної статті КПК 2012 року було закріплено норму щодо обов'язковості рішень Верховного Суду, то подальші зміни такої вимоги уже не містили. Водночас варто звернути увагу на те, що зазначені положення стосуються рішень Верховного Суду, у яких викладено висновки щодо застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Як бачимо, законодавець прямо не відповідає на запитання, чи є обов'язковими правові позиції, викладені в постановках Верховного Суду. Для відповіді на це питання треба дослідити наявний у законодавстві механізм відступу від правових позицій Верховного Суду на прикладі Кримінального процесуального законодавства.

Як було зазначено вище, донедавна суд мав право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду з одночасним наведенням відповідних мотивів. Нині ж такий механізм для судів першої та апеляційної інстанції відсутній. Відповідна процедура передбачена лише на етапі провадження в суді касаційної інстанції. Так, як нами уже було зазначено вище, відповідно до ст. 434-1 КПК суд, який розглядає кримінальне провадження у касаційному порядку у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати), передає таке кримінальне провадження на розгляд до більш високої ланки у структурі Верховного Суду (відповідно, палати, до якої входить така колегія, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду), якщо ця колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у раніше ухваленому рішенні відповідної ланки Верховного Суду (ч. ч. 1-4 ст. 434-1 КПК).

Спеціальні підстави передбачено для передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду: справа має містити виключну правову проблему і така передача має бути необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики (ч. 5 ст. 434-1 КПК).

У свою чергу, відповідно до ч. 5 ст. 442 КПК постанова Верховного Суду є остаточною і оскарженню не підлягає.

Додатковим прикладом обов'язковості правових висновків Верховного Суду є його постанова від 11.06.2019 року. У цьому рішенні Верховний Суд зазначив, що у постанові від 25.06.2018 року об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду виклала висновок щодо застосування ст.ст. 70 та 71 Кримінального кодексу України. Однак апеляційний суд не дотримався судової практики та всупереч згаданому висновку Верховного Суду допустив помилку при призначенні засудженому покарання. Тож через неможливість усунення цієї помилки, допущеної апеляційним судом, без погіршення становища засудженого, ухвалу апеляційного суду було скасовано і призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції (постанова Верховного Суду від 11.06.2019 року, справа № 469/98/17).

Підсумовуючи, можна констатувати, що нині законодавцем прямо не передбачено обов'язковості постанов Верховного Суду у кримінальному провадженні. Водночас їхня обов'язковості для судів першої та апеляційної інстанції зумовлюється відсутністю нормативно регламентованого механізму відступу від правових позицій Верховного Суду, який наявний лише для етапу провадження в суді касаційної інстанції.

Висновки. Проведене дослідження місця й ролі судової практики серед джерел кримінального процесуального права України дає змогу зробити такі висновки:

1. З усієї сукупності судових рішень джерелом кримінального процесуального права може бути визнано судовий прецедент.

2. Судове рішення набуває статусу судового прецеденту за умови його винесення в межах визначеної законом процедури найвищим судом у системі судоустрою України – Верховним Судом.

3. Процедура створення судового прецеденту зумовлюється нормативно визначеними засобами забезпечення єдності судової практики та правовими підґрунтями обов'язковості судових рішень у національному законодавстві України.

4. Забезпечення єдності судової практики здійснюється Верховним Судом шляхом формулювання у своєму рішенні висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, яке таким способом набуває статусу судового прецеденту.

5. Обов'язковості постанов Верховного Суду для судів першої та апеляційної інстанції зумовлюється відсутністю нормативно регламентованого механізму відступу від правових позицій Верховного Суду, який наявний лише для етапу провадження в суді касаційної інстанції.

6. Роль судового прецеденту полягає в тому, що він стає невіддільним додатком до правової норми, уточнює її або вказує шляхи належного правозастосування, а також сприяє пристосуванню норми права до нових умов розвитку кримінальних процесуальних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2002. 704 с.

2. Нестерова Н.В. О формах судебной практики. *Актуальные проблемы права: Материалы II междунар. науч. конф.* Москва, 2013. С. 3.

3. Висновок Консультативної ради європейських суддів № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Висновок_КРСС_20.pdf.

4. Даровских С.М. Судебные правовые позиции в уголовном судопроизводстве: теоретические основы и процессуальные формы : автореф. дисс. ... д.ю.н. Москва, 2011. С. 15.

5. Стецик Н.В. Запровадження прецедентної практики верховних судів у пострадянських правових системах. *Вісник Верховного Суду України*. 2017. № 11–12 (207–208). С. 66–72.

